

Aplikované metody sociální psychologie

-
- **Úvodem**
  - **Sociální poznávání**
    - **Postoje učitelů k žákům**

Kontakt

▣ **Mgr. et Mgr. Jan Mareš, Ph.D.**

- jmares@fss.muni.cz
- diskusní fórum předmětu
- konzultační hodiny: pondělí 10:00-11:00; jindy jen po předchozí domluvě
(Katedra psychologie, Poříčí 31, Brno)

Požadavky k zápočtu

- Seminární práce – poster
  - Téma dle vlastního výběru v sylabu (teoretická a empirická část)
  - Do 20.10. – anotaci problému do ISu (odevzdávárna)
  - 10.11. proběhne v semináři „posterová sekce“ s rozpravou nad postery
- Aktivní účast na seminářích (65%)
  - Do 10.10. najít v tisku zprávu o sociálně-psychologickém výzkum („Američtí vědci zjistili, že...“)
- Zápočtový test

Základní osnova kurzu – tematické okruhy

- Sociální kognice
  - Např. poznávání druhých osob a utváření dojmu o nich v ped. praxi.
- Sociální vztahy
- Sociální vliv
  - Např. vliv skupiny na žáka
- Vybrané metody
  - Pozorování, vedení rozhovoru s žákem na dané téma, analýza produktů činnosti...

Sociální poznávání

- ❑ (sociální kognice - cognoscere=poznávat)
- ❑ protože je soc. ps. věda o sociálních interakcích, vstupuje do popředí otázka **jak se lidé vzájemně vnímají a jaké dojmy si o sobě vytvářejí** – tj. počátek sociální interakce.
- ❑ **utváření dojmu o druhém člověku** (angl. make sense) - sociální kognice
- ❑ sociální kognice obsahuje **také vnímání a interpretaci událostí** (mimo utváření dojmu o lidech)
- ❑ vnímání -> sociální zkušenost -> kategorizace (*zařazování vnímaných objektů do určitých tříd podle společných znaků*) -> interpretace -> atribuce -> hodnocení

Faktory ovlivňující sociální kognici:

---

informace

- fyzický vzhled,
- expresivní a jiné motorické projevy,
- verbální projevy chování
- (.?.)

proměnné vnímajícího

- předcházející pocity a poznatky o vnímaných stimulech
- implicitní teorie osobnosti a stereotypy, sebepojetí
- (.?.)

Příklad 1

Je vám tato osoba podle popisu sympatická?

Arnošt je:

- ▣ inteligentní, pilný, impulzivní, kritický, svéhlavý, závistivý

Příklad 2

Je vám tato osoba podle popisu sympatická?

Gustav je:

- ▣ závistivý, svéhlavý, kritický, impulzivní, pilný, inteligentní

Specifické efekty

- a) **primacy effect** - **první dojmy** - ovládají pozdější dojmy z téže osoby (silný první dojem - halo efekt)
- b) **recency effect** - **efekt podržení** - dojde-li k diskrepanci mezi prvními a pozdějšími dojmy z téže osoby, pozdější dojmy korigují nebo překrývají dřívější dojmy
- c) **haló efekt** - některé vlastnosti jsou významné bez ohledu na pořadí tzv. centrální rysy. Jde o dominanci určité vlastnosti.
- d) **efekt rozptýlení** - vliv určitého chování na utváření dojmu je menší, pokud je podán v kontextu jiných informací

Chyby v soc. kognici

---

a) **implicitní teorie osobnosti** (Kelley, 1950): rozvíjení určité zjištěné vlastnosti do dalších nezjištěných vlastností

Příklad: studenti posuzovali lektora, který byl představen jako „vřelý“ jako více rozvážlivého a informovanějšího, než ti kterým byl představen jako „chladný“ - příklad haló efektu.

b) **kognitivní heuristiky**: zjednodušení, která umožňují řešit složité problémy redukcí na jednodušší operace.

Příklad: heuristika reprezentativnosti - tendence přiřazovat osoby do kategorií podle toho, do jaké míry jsou podobní průměrné osobě v dané kategorii (člověk s tmavou pletí - jak moc musí být tmavý a jaké znaky musí mít, abych mohl říct, že je nebo není Rom?).

c) **efekt mírnosti a shovívavosti** (Bruner, 1954): sympatické osoby jsou hodnoceny výše v pozitivních vlastnostech a níže v negativních vlastnostech.

d) **vnímání podobnosti** - podobnost mezi vnímajícím a vnímaným vyvolává sympatie - souvislost s bodem b).

Příklad: (Newcomb, 1961) Pronajal dům a nechal v němž žít skupinu studentů, kteří se navzájem neznali. Uložil jim sledovat vývoj svých vztahů. Zjistil, že s mírou souhlasu v postojích, narůstaly vzájemné sympatie.

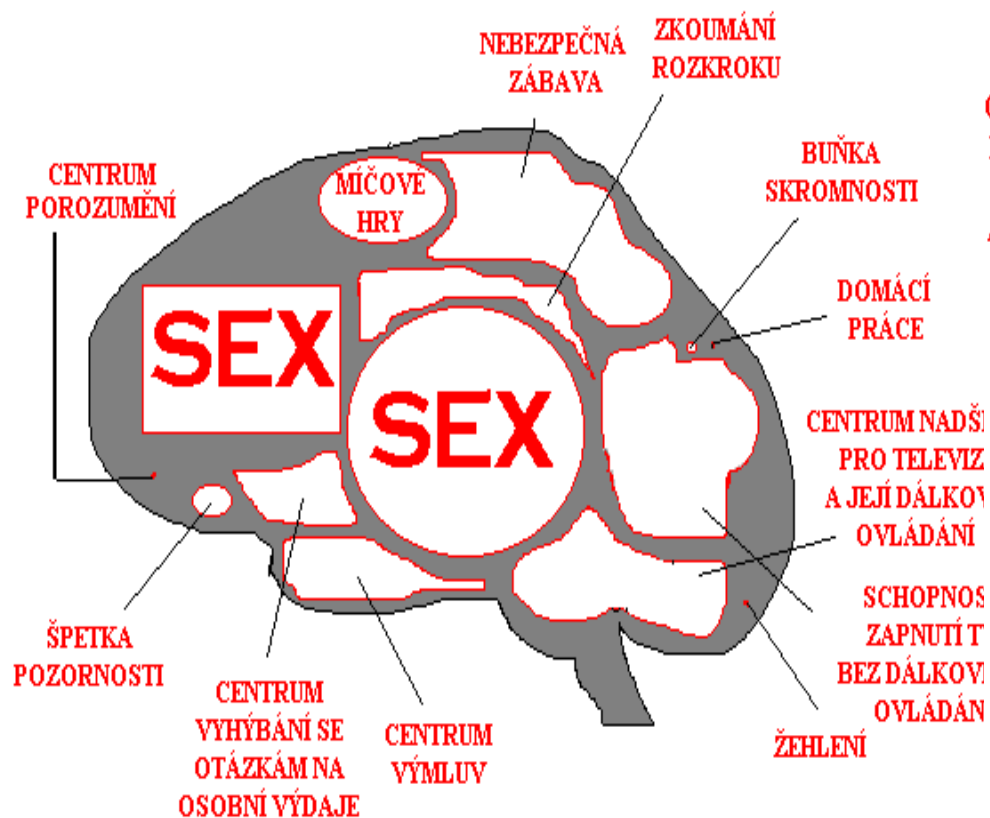
“Psychologická” interpretace fyzických znaků (*Allport, 1963*)

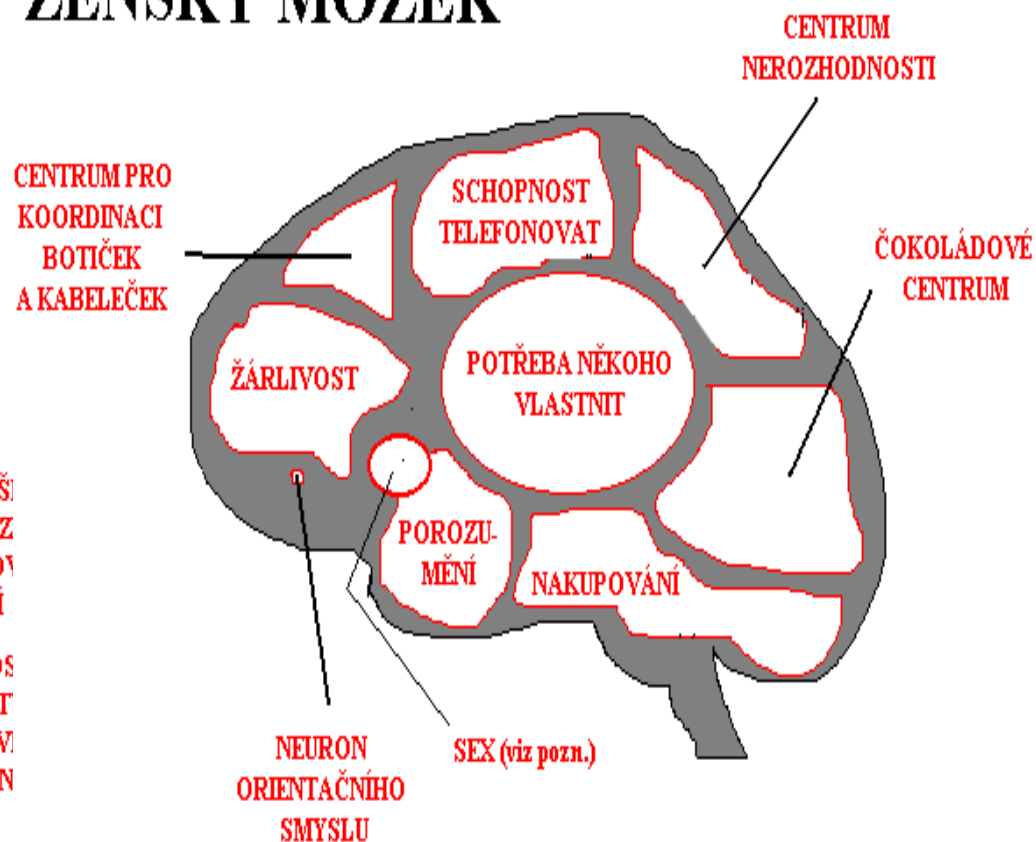
- ❑ přisuzovat lidem s tmavou pletí nepřátelskost či nedostatek přátelskosti a smyslu pro humor
- ❑ blondýnům připisovat různé příznivé kvality (v literatuře je tendence popisovat kladné hrdiny světlovlasé a záporné jako tmavovlasé)
- ❑ obličej s vráskami kolem očí patří lidem přátelským, plným humoru
- ❑ starší muži jako ušlechtilejší, odpovědnější, vzdělanější než mladší muže
- ❑ starší ženy jako mateřské
- ❑ lidé s brýlemi a vysokým čelem jako inteligentní, spolehlivé a pilné
- ❑ smějící obličej za inteligentní
- ❑ ženy s plnějšími rty za sexuálně a s tenkými rty za asexuálně založené
- ❑ vystouplé rty jako znak marnivosti, chtivosti a nemorálnosti

Příklad kreativního využití implicitních teorií ;)

MUŽSKÝ MOZEK

ŽENSKÝ MOZEK

POZNÁMKA: Žláza "Porozumění pro dětský pláč o pŕlnoci" není znázornĕna, neboť je od přírody slabĕ vyvinutá a je viditelná pouze pod mikroskopem.

POZNÁMKA: Všimněte si, jak je malá buňka sexu těsnĕ spojena s žlázou porozumĕní.

Postoje učitelů ve vztahu k žákům

- Význam učitelské profese **při socializaci**; *vzor; reprezentant školy jako referenční sociální instituce...*

- Učitelská profese klade **široké spektrum nároků**:
  - **Vzdělávání** (*vědomosti, dovednosti, způsoby myšlení a činnosti podle apropace*)
  - **Výchova** (*rozvoj zájmů, postojů, schopností autoregulace, charakteru na základě respektu k individualitě žáků*)

- Caselman – typy učitelů: logotrop vs. paidotrop

Učitelovy postoje k žákům

Učitelovo očekávání ve vztahu k žákům

Učitelovy postoje k žákům

- postoj – hodnotící vztah
  - viz sociální psychologie
(témata *postoje a atribuce*)
- složka rozumová i citová
- projevuje se jako chování
  - t.j. tendence reagovat na určité pedagogické situace, skupiny žáků i jednotlivce ustáleným způsobem

Charakteristiky učitelových postojů (Mareš, 1995)

- **výběrovost**
  - *(k různým „objektům“ různé)*
- **orientovanost**
  - *(postoj kladný, záporný a neutrální)*
- **intenzita**
  - *(různá „síla“ – od málo vyhraněného vztahu po nekritickou zaujatost)*
- **obecnost**
  - *(postoj je souhrnem mnoha odpovědí stejného typu)*
- **přenositelnost**
  - *(postoj je přenášen i do jiných situací vnímaných učitelem jako podobné, i když objektivně mohou být zcela jiné)*
- **relativní stálost**
  - *(obtížně se mění)*

Vznik učitelových postojů

- na základě **bezprostřední interakce**
  - „*ten-co-mne-trefil-houbou-do-obličeje*“
  - „*ta-jejíž-matka-na-mne-řvala*“
- ovlivněny i **osobností učitele**
  - temperament, učitelovo pojetí výuky, vývoj profesní role učitele;
- **aktuálním** fyzickým i psychickým **stavem**
  - zdravotní problémy, syndrom vyhoření atp.
- informacemi od **jiných učitelů**
  - pověst třídy, žáka
- na základě učitelova **postoje k celé třídě**

Vliv na výuku

(např. Pelikán, Helus, 1983 atd.)

- učitelé mají **vyhraněný postoj (+/-) k více než 2/3 svých žáků**
- **distribuce pozornosti** (pozitivní i negativní; významné zejména v hromadné výuce)
- **hodnocení** – nadhodnocování žáků ke kterým má učitel kladný vztah (hodnocení příčin – atribuce)
- **třídní učitelé znají své žáky lépe** (menší míra atribuční chyby)
- **kladný postoj** učitel snáze zaujímá k žákům blízcím se jeho „ideálu“, nebo jemu samému podobným ;)

Žákovy charakteristiky ovlivňující postoj učitele

- nebezpečí **heuristik** a „psychologizování“
  - *např. píle jako znak nadání; sečtělost, přizpůsobivost atd.*
- komunikativní dovednosti žáka
  - důležitější je „jak“ a ne „co“ žák říká;
    - dívky bývají verbálně zdatnější atp.
- kontext pedagogické situace a školní třídy
  - výkon nebo chování v porovnání se spolužáky

Typy vyhraněných postojů učitele ve vztahu k žákům

- výrazně kladný postoj učitele k určitým žákům
  - mírně kladný postoj učitele k určitým žákům
  - neutrální postoj učitele k určitým žákům
  - záporný postoj učitele k určitým žákům
-
- většina učitelů ovšem žáky vnímá diferencovaně (např. Štech, Viktorová, 1994)
    - (např. rozdíl v hodnocení méně než 5%)

Negativní dopady

- převažuje-li v učitelových postojích neobjektivita, zaujetí a nespravedlnost
  - narušuje to celkovou atmosféru výuky
  - zvyšuje napětí mezi učitelem a třídou
  - narušuje vztahy mezi žáky ve třídě
  - zhoršuje možnosti pedagogické práce ostatních učitelů
(není to tedy PNJ¹ ;)

"Problém někoho jiného, je něco, co nemůžeme vidět, nebo spíš nevidíme, náš mozek nám to nedovolí vidět, protože si myslíme, že je to problém někoho jiného. To znamená PNJ. Mozek to prostě vyškrtne, je to jako slepá skvrna. Když se na tu věc díváš přímo, neuvidíš ji, pokud přesně nevíš, co to je. Jediná šance je zahlédnout to koutkem oka."

ADAMS, Douglas: Život, vesmír a vůbec. Plzeň: Laser, 1994. 207 s.

Učitelovo očekávání

- vychází z postoje k žákovi (třídě)
- soukromá „diagnostická nálepka“
- kladný i záporný pól
  - sebenaplnující se předpovědi (*viz sociální psych.*)
  - Pygmalion (Galatea) efekt
    - (Rosenthal, Jacobsonová; Helus)
  - Golem efekt
    - (častější – Mertin)
    - (1) snaha (2) rezignace (3) negativní aktivita

Negativní působení očekávání

- u **většiny učitelů malý efekt**
  - (cca 5% ve výkonu žáků)
- **závažné u učitelů, kteří:**
  - mají nepřiměřená očekávání u některých žáků
  - neberou v potaz zpětnou vazbu o nereálnosti svých očekávání
  - přeceňují nebo podceňují žáka dlouhou dobu
  - své očekávání systematicky prosazují ve vyučování a dlouhodobě se k žákovi chovají velmi specifickým způsobem
  - mají výrazné a vyhraněné názory na vlastní činnost a činnost žáků

Dopady zejména na žáky, kteří:

- jsou citliví na učitelovo jednání
  - zejména u mladších žáků (Ericson)
- mají tendenci se poddat nebo přijmout učitelovo očekávání
- svými charakteristikami vybočují z průměru
- liší se od ostatních žáků v míře kontaktu s učitelem (vyhledávají jej nebo se mu vyhýbají)

Nutnost reflexe ze strany učitele

- učitelova subjektivní odpovědnost
  - „kdo může za neúspěch“
(Mareš, Kantorková, Skalská, 1994)
- brát v potaz reálné možnosti žáka a individuální normu
- formativní hodnocení
- pedagogický takt, UPV

Literatura k tématu (výběr)

- Mareš, J. Křivohlavý, J. *Komunikace ve škole*. Brno, MU, 1995.
- Gavora, P. *Učitel a žáci v komunikaci*. Brno, Paido, 2005.